

Baktay Ervin Kámaszútra-fordítása

Mallanága Vátszjájana Kámaszútrájának modern felfedezése, majd angol fordításának megjelenése 1883-ban „forradalmasította az indiai kultúra nyugati megközelítését. Megmutatta, hogy az indiai gondolkodás és élet számára mennyire központi és természetes a szex.”¹ Baktay Ervin halhatatlan érdeme, hogy 1920-ban, amikor ez a témakör még tabutémának számított egész Európában és Magyarországon, e remekmű magyar fordításának megjelentetésére vállalkozott. Baktay teljesítményének értékét, és a korabeli magyar közvélemény egy szűk csoportjának a befogadó készségét mi sem jellemezheti jobban, mint az, hogy az európai nyelvek közül negyedikként vált magyarul elérhetővé ez a klasszikus mű, megelőzve a lengyel, olasz vagy orosz fordításokat.

A Kámaszútrát magában Indiában is újra fel kellett fedezni, mert nagyjából a 13. század után a mű már nem igazán tartozott a szanszkritul tudók olvasmányaihoz. A 16. században élt Madhuszúdana Prasztjánabhéda című, a tudományok rendszerét összefoglaló munkája a *kámasásztrát*, a *kámáról* szóló tudományt, az *ájurvédát*, az orvostudomány kategóriájába sorolja.² Szerencsére azonban néhány indiai kéziratgyűjteményben, a névtelen másolóknak köszönhetően, fennmaradt a szöveg és vele együtt Jasódhara Dzsajamangalá című 13. században készült kommentárja.

A mű angol fordításának elkészítése és megjelentetése a Bombayban született és Indiában hivatalnokoskodó Foster Fitzgerald Arbuthnot és a híres Afrikautazó, arabista Sir Richard Francis Burton, létezésének „felfedezése” pedig Arbuthnot érdeme. A munka 1874-ben kezdődött, amikor Arbuthnot az Indiában dolgozó Georg Bühler, a későbbi világhírű bécsi szanszkritista tanácsára kapcsolatba lépett Bhagvánlál Indrádzsí (Bhagvanlal Indrají) hagyományos szanszkrit tudóssal (pandit), aki már korábban együtt dolgozott angol tudósokkal régi szanszkrit nyelvű feliratok lemásolásában és értelmezésében. A kéziratok felkutatása, majd a fordítás munkáinak megszervezése már ketőjük munkája. A mű kézírataihoz és a kommentárhoz Benáresz, Kalkutta

¹ Archer, W. G.: Preface [to the] *The Kama Sutra of Vatsyayana*. transl. by Sir R. Burton and F.F. Arbuthnot. Ed. by W. G. Archer. Introduction by K. M. Panikkar. London, 1980, 41.

² Weber, A.: *Akademische Vorlesungen über indische Kulturgeschichte*. Zweite, vermehrte Auflage, Berlin, 1876, 285, 305. jegyzet.

és Dzsaipur közelebről meg nem nevezett könyvtáraiból jutottak hozzá. A fordítás elkészítésének a részletei körül sok máig tisztázatlan kérdés van. Az látszik a legvalószínűbbnek, hogy első lépésként Indrádzsi a kéziratokból megállapított egy szanszkrit szöveget, és ezt maga anyanyelvére, gudzsarátira le is fordította. Az angol nyersfordítás elkészítéséhez a munkálatokba bevonták a Bombayban tanuló, angolul jól tudó, fiatal bráhmanát, Sivarám Parasurám Bhidét (Shivaram Parashuram Bhide).³ Ezt a nyersfordítást először Arbuthnot vette kézbe, aki előszót és bevezetőt is írt a munkához. Burton 1876-ban kapcsolódott be a munkálatokba, amikor Bandorában, Arbuthnot Bombay környéki vidéki házában tartózkodott. Ő volt az, aki a következő hét évben irodalmi formát adott a fordításnak. Amint William George G. Archer találóan mondja, Burton kisimította Arbuthnot szövegét, stílust adott neki.⁴ A nem indológus Eitel Friedrich Zielkének, a klasszikus angol fordításból 1966-ban készült német fordításhoz írt bevezető szerzőjének azt a feltevését, hogy az angol fordítás elkészítésében részt vett volna maga Bühler, és ebben segítségére lehettek az ugyancsak nagynevű német Franz Kielhorn, valamint az angol James Burgess,⁵ semmilyen tényanyag nem támasztja alá. A fordítók személye körüli bizonytalanság fő forrása az, hogy a Brit Birodalom területén 1857-től érvényes Obscene Publications Act (Obszcén kiadványokról szóló törvény), más néven Lord Campbell's Act (Lord Campbell törvény), amelyet csak 1959-ben enyhítettek,⁶ lehetetlenné tette a könyv nyilvános megjelenítését. A törvényt Arbuthnot és Burton úgy kerülték meg, hogy London–Benáresz székhellyel 1883-ban létrehozták a Kama Shastra Societyt (Káma Sásztra Társaságot), amely a kiadvány megrendelőjeként szerepelt. Noha a könyvet Londonban nyomtatták, a címlapon a megjelenés helyének Cosmopolit tüntették fel, a fordítók vagy közreműködők neve pedig lemaradt.⁷

³ Werba, C.: Frauen sind den Blumen gleich, gar zärtlich zu behandeln oder auch Lust bedarf der Methode. Das Kamasutra des Mallanaga Vatsyayana zwischen Erotomanie und Sanskritphilologie. *Österreich-indische Gesellschaft 7 Newsletter*, Frühjahr/Sommer, 1999 (Mai 2000), 8.

⁴ Archer: Preface, 1980, 36.

⁵ <http://www.payer.de/kamasutra/kamas001.htm> (letöltve: 2012. 05.23.)

⁶ Ennek értelmében az 1883-as fordítás először csak 1963-ben jelenhetett meg Londonban a George Allen & Unwin Ltd. gondozásában!

⁷ *The Kama sutra of Vatsyayana*. Translated from the Sanscrit in seven parts with preface, introduction, and concluding remarks [by Sir R.F. Burton]. Cosmopoli. For the Kama Shastra Society of London and Benares and for private circulation only, 1883.

Baktay napjainkig sok kiadást megért és igen népszerű Kámaszútrafordításának a története hiányosan ismert, sőt mit több, az erről megjelent írásokban sok tárgyi pontatlanság és hibás megállapítás olvasható. A legnagyobb bizonytalanság akörül uralkodik, hogy Baktay milyen szöveg vagy szövegek alapján készítette fordítását. Az átdolgozás tényének pusztá említésen túl ugyanis arról sem esett szó, hogy az 1920-as kiadás mennyiben tér el az 1947-estől, vagy a mostani kiadások alapjául szolgáló 1970-estől. Ezekre a kérdésekre az első három kiadás elő- és utószavai nagyrészt választ adhatnak, bár sajnos korábban senki sem vette a fáradságot, hogy ezeket alaposan elolvassa és összehasonlítsa.

Az 1920-as bibliofil kiadás a hagyományos indiai könyvek, a *pusztakák* formáját utánozza, ahol az egyes leveleket fatáblák között helyezik el.⁸ A nyomtatott szöveg minden oldalon díszes keretben helyezkedik el. A jelen esetben a merített papírra nyomtatott és fűzött leveleket két barna fatábla közé helyezték, a felső-táblán *dévanágari* betűkkel a Kámaszútram cím áll. A használt betűtípus félkövér *Hajdúch-antiqua*, a nyomtatás a Korvin Testvérek nyomdájában készült. A kötet formáját maga Baktay tervezte, a könyvdíszek, jelen esetben az előzéklapon látható szerelmespár rajza és a szövegkeret Parlagi Dóra, a kötés Zolnay Vilmos munkája. A sajtó alá rendezés igényes munkája Sugár Jenőt dicséri, aki 1917 óta ugyanennél a nyomdánál gondozta Baktay Bain-fordításait.⁹ A könyv 500 – és nem 1000, mint egyes források állítják – példányban jelent meg, s kizárólag megrendelők számára készült. Kereskedelmi forgalomba nem került. Úgy tűnik, hogy az Országos Széchényi Könyvtár nem kapott köteles példányt, vagy azt valamikor ellopták, mivel a könyvtárban most megtalálható egyetlen példány a jövedéki napló adatai szerint csak 1978-ban került megvásárlásra.¹⁰

Az érdekes előszóban Baktay megjegyzi, hogy fordítása csupán Vátszjájana szövegét foglalja magába, Jasódhara kommentárját nem. Ezt azzal indokolja, hogy „Ezek a kommentárok (Dzsajamangalá) ugyan magukban véve becsek és érdekesek, de a fordításban elvesztik jelentőségüket.”¹¹ A kommentár szerepéről azt mondja, hogy a szanszkrit már Vátszjájana korában – ezt ő kissé túl tágon az időszámításunk első és hatodik százada közé teszi – „is

⁸ Vátszjájana: *Káma-szutra: régi hindu ars amatoria*. Ford. Baktay Ervin, sajtó alá rendezte Sugár Jenő., Budapest, 1920.

⁹ Bain, F. W.: *A hajnal leánya*. Hindu elbeszélés szanszkrit kézirat nyomán. Ford. Baktay Ervin, sajtó alá rendezte Sugár Jenő. Budapest, 1917.

¹⁰ A kötet a 137. példány, és Fernbach Bálint számára készült.

¹¹ Vátszjájana: *Káma-szutra*, 1920, 10.

csak klasszikus irodalmi nyelv volt, melyet csupán a legmagasabb osztályok műveltjei használtak. Így a szanszkrit szöveghez multhatatlanul szükséges volt a kommentár, mely részletesen taglalta a szöveget.”¹² A mű méltatására szánt néhány mondat ugyancsak érdekes. Többek között azt írja, hogy „szinte lehetetlen volna elképzelni az emberi művelődést, irodalmat, művészetet és bölcséletet a szekszualitás mozgató rugói nélkül. Csak a szemforgató hipokrata (*sic!*) tagadhatja a nemiség szerepét az életben, az irodalomban és a művészetben.”¹³ Vátszjájanát olyan embernek mutatja be, aki a „tout comprendre, c’ est tout pardonner” [mindent megértetni annyi, mint mindent megbocsátani] elvére emlékeztető, a franciáknál honos, fölényes ténykonstatálás és rendszerező, osztályozó németes professzorkodás együtt van jelen.” Felhívja olvasója figyelmét arra, hogy a munka egyes megállapításai ugyan naivnak tűnhetnek, de ezekben a megállapításokban „felismerhető a közvetlen megfigyelés, a helytálló lélektani tapasztalat és az igazi emberismeret.”¹⁴

A kötet végén a legfontosabb fogalmak magyarázatát nyújtó Függelékben 27 jegyzet található. Némelyik különösen szellemes. A 13. jegyzet például így szól: „Píthamarda jelentése: „széknyomó” mert a hátán összecsuksukható széket hordott, amelyen ülve bárhol oktatást adhatott a hatvannégy művészetben, amelynek mestere volt. Megfelel körülbelül az »illemtanár« fogalmának.” Ez a jegyzetapparátus változatlan formában megjelenik az 1947-es kiadásban, de a mai olvasó kárára kimaradt az 1970-es kiadásból, és az azon alapuló későbbi kiadásokból.

A könyv előszavában Baktay így ír a fordítás technikai háttéréről. „Bár szerény szanszkrit nyelvtanuló létemre is abban a helyzetben lettem volna, hogy a fordítást egy kiváló szanszkrit nyelvismerő támogatásával az eredeti szövegből eszközöljem, de lehetetlen volt teljes szanszkrit példányt szereznünk. Így tehát a fordításnál a benáreszi angol, egy francia és a német Schmidt-féle kiadás szolgált alapul.”¹⁵ A közelebbiről meg nem nevezett francia fordítás vagy Isidore Liseux 1885-ös, vagy Pierre Eugène Lamairesse 1891-es munkája lehetett.¹⁶ De mivel mindkettő közvetlenül az angol fordításból készült, nincs

¹² Vátszjájana: *Káma-szutra*, 1920, 10.

¹³ Vátszjájana: *Káma-szutra*, 1920, 7–8.

¹⁴ Vátszjájana: *Káma-szutra*, 1920, 9.

¹⁵ Vátszjájana: *Káma-szutra*, 1920, 12.

¹⁶ *Le Kama Sutas de Vatsyayana. Manuel d’ erotologie. Traduit sur la première version Anglaise (Bénarès, 1883) par I. Liseux, Paris 1885: Hollandiában jelent meg és előjegyzésre árulták és Théologie hindoue. Le Kama Soutra. Regles de l’ Amour de Vatsyayana (Morale des Brahmanes) Traduit par E. Lamairesse, George Carré, Paris, 1891.*

bennük semmi eredetiség, és így Baktay ezeknek nem sok hasznát vehette. Richard Schmidt, a zseniális német szanszkritista német fordítása viszont már Baktay fordításának elkészítése előtt ismert volt Magyarországon. A fordításról ugyanis Schmidt József 1916-ban egy kétmondatos, csupa általánosságokban kimerülő ismertetést írt.¹⁷

Légből kapott állítás, hogy több német fordítást használt fel saját fordítása elkészítéséhez.¹⁸ Az igazi kérdés tehát csak az, hogy a három említett fordítás közül érdemben melyiket használta. Vekerdi József professzor 1970-ben világosan leírta, hogy Baktay az 1883-ban Benáreszben készült angol fordítást ültette át magyarra, és a fordítás „híven követi az angol szöveget”.¹⁹ Ezek után némi zavart okozott az újságíró Izsák Norbert 2002-ben megjelent cikke, amelyben a szerző azt írja, hogy Vekerdi „ellentétben az orientalisták többségének a véleményével” már a hetvenes évek elején felvetette annak a lehetőségét, hogy Baktay feltehetőleg nem a szanszkrit eredetiből, hanem „esetleg az angol és német fordításból” dolgozott. A németből történő fordítás mellett a nők számára előírt 64 ismeret 32. tétele tanúskodna, amennyiben Baktay a német fordításban „valószínűleg *fechtent* (vívni) olvasott a *flechten* (fonni) ige helyett”, és ezért fordította úgy, hogy „a nőnek értenie kell a kardforgatáshoz.”²⁰ Mindezzel csak az a baj, hogy Vekerdi sehol sem ír erről a hipotéziséről, ugyanakkor a 32–33. ponthoz a következő magyarázatot fűzi: „(kardvívás, következtetések levonása stb.) más szövegváltozatokban nem szerepel; helyette „nádfonás” áll, ami kétségtávol jobban illik a női foglalatosságok közé.” Ennél is fontosabb azonban az, hogy Richard Schmidt német fordításában a *flechten*, „fonni”, igét találjuk,²¹ viszont a Brunton–Arbuthnot-fordításban a kard gyakorlat, *practice with sword* áll. Baktay tehát az angol fordítást követte.²² A szanszkrit eredeti: *pattikávánavétravikalpáh* jelentése „a szövetfonás és nád (fonás) különféle módjai”. Ez persze nem zárja ki azt, hogy Baktay belenézhe-

¹⁷ Schmidt József: *Das Kamasutram des Vatsyayana*. Fünfte verbesserte Aufl., Berlin, Barsdorf, 1915. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 1916/40, 72.

¹⁸ Wikipédia (Hozzáférés: 2012. 05.24.)

¹⁹ Vekerdi József: Jegyzetek [A Káma-szútra magyar fordításához] *Vátszjájana: Káma-szútra. A szerelem tankönyve*. Ford. Baktay Ervin, Bécs, 1970, 225.

²⁰ Izsák Norbert: Hibák a Kámaszútra fordításában? Utójáték az előjátékhoz. *Heti Világ-gazdaság*, 2002. január 19, 83.

²¹ *Das Kamasutram des Vatsyayana. Die indische Ars Amatoria Nebst dem vollständigen Kommentare (Jayamangala) des Yasodhara*. Aus dem Sanskrit übersetzt von R. Schmidt. Fünfte verbesserte Auflage. Berlin, 1915, 44.

²² *The Kama sutra of Vatsyayana*, 1883, 109.

tett a német vagy valamelyik francia fordításába. Erre azért is szükség lehetett, mert ebben az időben Baktay aligha rendelkezett olyan elsőrangú angol nyelvtudással, ami a Burton-Arbuthnot szöveg igényes és szellemes angolsága minden finomságának pontos megértéséhez elegendő lett volna. Német nyelvi ismereteit Baktay müncheni évei során nyilván alaposan elmélyíthette, de a kérdéses fordításnál nem teljesen elhanyagolható körülmény, hogy Richard Schmidt „A különböző fekvésmódokról és az egyesülés különböző fajtáiról”, „A férfi szerepét játszó nők és a férfi tevékenysége” és „Az auparistaka, azaz szájközosülés” című fejezeteket latinra fordította annak érdekében, hogy elkerülje az erkölcstelenség vádját a vilmosi Németországban.²³ Baktay magyar szövegét a kérdéses angol fordítással más helyeken is egybevetve, és a magyar illetve az angol fordítás szerkezeti felosztását tekintve, Vekerdivel együtt ma is azt mondhatjuk, hogy Baktay az angol fordítás alapján dolgozott.

Egy ide kapcsolódó fontos kérdés, hogy Baktay az 1920-at megelőző háborús években miként jutott az általa említett angol, német és francia fordításokhoz. Az közzismert, hogy az angol fordítás eredeti első 1883-as kiadása rendkívüli könyvritkaság volt. Még ugyanabban az évben napvilágot látott Benáreszben egy egységesített kiadás, és ismeretes egy valószínűleg 1885-ből származó kiadás is.²⁴ Azt feltételezzük, hogy ezek közül valamelyik meglehetősen sógorának, Umrao Singhnek, aki azt Baktay rendelkezésére bocsátotta. Annyi bizonyos, hogy Umrao Singh a Káma-Szútra kiváló ismerője és rajongója volt. Ezt tanúsítja 93 rajza, ami kettős szerelmi jelenetet ábrázol, és ami egyfajta „egyéni kivitelezésű Káma-Szútrának” tekinthető.²⁵ A német és a két francia fordítás valamelyikének a megszerzése ennél lényegesen egyszerűbb lehetett. Némileg bonyolítja a helyzetet Umrao Singh Kégl Sándorhoz írt, keltezés nélküli, angol nyelvű levele, amely egy utólagos, ellenőrizhetetlen bejegyzés szerint 1920. október 21-én (?) íródott. Ebben Umrao Singh arra kéri Kégl Sándort, hogy ha Pestre jön, hozza magával Szádi költeményeit és a Vátszjájam Kámaszúrtamot (dévanágarí írással, *sic!*), ha éppen megvan neki. Ezekben bizonyos dolgoknak utána kíván nézni néhány napig.²⁶ Ezzel kapcsolatban az a feltételezésünk, hogy Umrao Singh a szanszkrit szövegre, annak 1891-es vagy 1905-ös kiadására és nem a Brunton–Arbuthnot-fordításra

²³ Ezt a „vádát” végső soron nem sikerült elkerülnie, a német indológusok egy része Richard Schmidtet mindmáig úgy tartja számon, mint aki mániákusan szerette a szexet.

²⁴ *The Kama sutra of Vatsyayana*. Translated from the Sanskrit in seven parts [by Sir R. F. Burton]. Benares, Printed for members of the Kama Shastra Society, 1885.

²⁵ Losonci Miklós: Ki volt Umrao Singh? *Pestmegyei Hírlap* 1989. január 29., 8.

²⁶ A levél az MTAK Kézirattárában Ms 4758/10 jelzet alatt található.

gondolt. Amennyiben a levél dátuma helyes, akkor a kérés semmiképpen nem érinthette Baktay fordítását, mivel az 1920-ban, vélhetően még október előtt nyomtatásban megjelent.

Ugyancsak izgalmas kérdés, hogy a vesztes háború, majd az azt követő romboló forradalmak utáni nehéz időszakban miként jelenhetett meg Budapesten ez a mind tartalmában, mind formáját tekintve különleges könyv. Ez több szerencsés véletlen egybeesésével magyarázható: Baktay Umrao Singh segítségével még a háborús években, amikor éppen szabadságon volt, kezdett szanszkritul tanulni. Ugyancsak Umrao Singh volt az, akinek a javaslatára Baktay elkezdte fordítani és 1917-től megjelentetni Francis William Bain indiai elbeszéléseit.²⁷ A fordítás elkészült, sikerült megtalálni a megfelelő kiadót és nyomdát, a tehetséges munkatársakat, és mindehhez akadt még 500 megrendelő is, akinek a befizetése fedezte a kiadással kapcsolatban felmerülő költségeket. Úgy látszik, hogy az indiai irodalom és kultúra iránti fokozott érdeklődés, amely a húszas években elsősorban Tagore műveinek magyar átültetésében csúcspontot ért el, ekkor már elevenen élt. Az indiai kultúrának ez a különleges darabja megfelelő fogadtatásra talált a korabeli magyar társadalom azon szűk körében, akik ismerték és lelkesen tanulmányozták az ebben az időszakban diadalútját járó freudi pszichoanalízis vagy a szépirodalom és a szociológia azon szerzőinek a munkáit, akik a férfi-nő kapcsolatának merőben új dimenzióit tárták fel a megszokottól merőben eltérő hangon.

A könyvet ezután több évtizedes csend vette körül. Mindeddig nem sikerült korabeli írásos reflexiókra bukkannunk. Az is feltűnő, hogy Schmidt József az 1923-ban megjelentetett szanszkrit irodalomtörténetében egyáltalán nem tesz említést a Kámaszútráról és a Baktay-féle fordításról.²⁸ Lehet, hogy az 1919-es szereplése miatt politikailag üldözött tudós egyszerűen nem értesült a kötet megjelenéséről, annál is inkább, mert a kötet hamar tiltott könyvek listájára került. Nem véletlen, hogy az Országos Széchényi Könyvtár „Terjesztését megtiltom” című kiállításán Baktay 1920-as kötete is szerepelt.²⁹

Baktay alkotókedvét, életszeretét, és töretlen optimizmusát mi sem jellemzi jobban, mint hogy a második világháború romjaiból feltápáskodó országban, a koalíciós időszak halvány reménysugarában, átdolgozta az első kiadást.³⁰

²⁷ Keserű Katalin: *Amrita Sher-Gil*. Budapest, 2007, 15.

²⁸ Schmidt József: *A szanszkrit irodalom története*. Élet és Tudomány 3, Athenaeum, Budapest, 1923.

²⁹ Budapest 2011. 11. 04 – 2012. 02. 10.

³⁰ Vátszajána: *Káma-szutra: régi hindu ars amatoria*. Ford. Baktay Ervin, sajtó alá rendezte Kis Mihály. „Barka” Kiadóvállalat, Budapest, 1947.

Mint immár a Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum munkatársáról az 1948-as évi munkajelentés többek közt ezt írja: „átdolgozta az általa már korábban eredetiből fordított és kiadott Kámaszútrát második kiadás alá, amely 1947 decemberében hagyta el a sajtót.”³¹

A kötet a „Barka” Kiadóvállalat kiadásában, a pestszenterzsébeti Béke-nyomdában készült, nem tartalmaz illusztrációkat, és az előzéklap szövege szerint „1000 példányban kizárólag megrendelők számára készült, számozott, névre szóló és díszkötésű példányokban.” A könyv bordó egésvászon kötést kapott, illusztrációk nincsenek.³²

Valójában ez a kötet nem nevezhető átdolgozásnak, sokkal inkább helyenkénti stilizálásnak. Az teljesen érthető, hogy az 1920-as kiadás előszavában szereplő „árja szellem” 1945 után nem maradhatott változatlan formában, ez itt „indiai szellem” formában jelenik meg. Jelentősebb – nem pozitív – változás hogy az előszó végéről elmarad a fordításhoz használt művek felsorolása, és ez a későbbiekben többféle félreértés forrása lett. A szanszkrit szavak átírására vonatkozó megjegyzés is egyszerűbb megfogalmazást nyert, itt már nem szerepelnek a speciális szanszkrit hangokat jelölő tudományos terminusok (cerebrális „n” stb).

A közismert latin mondás, *habent sua fata libelli*, azaz „a könyveknek megvan a maguk sorsa”, Baktay fordítására is érvényes. 1948 után Magyarországon hosszú évtizedekre megszűnt a demokrácia, a sajtó és lelkiismereti szabadság. Baktay Ervin 1963-ban bekövetkezett haláláig a kötetet ismét néma csönd övezte. A Kámaszútra újból csupán 1970-ben jelent meg a bécsi Novák kiadónál Vekerdi József jegyzeteivel. A kötet utószavában Vekerdi azt írja, hogy „A kiváló magyar indológus iránti tiszteletből lényegében változtatás nélkül közöljük fordítását az 1947-ben megjelent második kiadás alapján.”³³ Ez a kiadás nem tartalmazza az 1947-es kötetből Baktay előszavát és a függelékét, a kötet esztétikai értékét viszont nagyban emelik az indiai templomszobrok-ról készült fotók, a papír minősége, a garamond antikva betűsor és a szép egésvászon kötés a szintén templomi fotót ábrázoló borítólappal. A kolofonban szereplő „könyvgyűjtők számára” megjegyzés finom utalás arra, hogy a könyv nem került könyvesboltokba. A kiadás költségeit a Kultúra Könyv és Hírlap

³¹ HMA, 340/1948. Kelényi Béla közlése.

³² Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányból (jelzete: 161950) hiányoznak a 246., 247., 251., 254. és 255. oldalak. Mivel más példánnyal nem volt módunk egybevetni, jelenleg nem tudjuk eldönteni, hogy a kiadás valamennyi példánya hiányos, vagy csupán ez az egyetlen kötet.

³³ Vekerdi: Jegyzetek, 1970, 225.

Külkereskedelmi Vállalat fedezte, és ugyanez a vállalat forgalmazta a külföldön élő magyar olvasóknak. A hazai olvasóközönségnek mindössze egy évet kellett addig várnia, amikor végre a Medicina Kiadó gondozásában 1971-ben kézbe vehette Baktay fordítását, Würtz Ádám illusztrációival.³⁴ Ezt többször újranyomták, majd 1990 után több kiadó is vállalkozott a mű kiadására.

Baktay fordítását csak akkor értékelhetjük reálisan, ha valamennyire tisztában vagyunk azokkal a roppant nehézségekkel, amelyekkel a Kámaszútra fordítói szembesülnek. Jellemző, hogy Richard Schmidt az indiai erotikáról írt 1902-ben megjelentetett nagyszabású monográfiájában azt írja, hogy a Kámaszútra szöveghagyománya meglehetősen romlott,³⁵ és 13 évvel később, saját fordításának ötödik kiadásához (1915) írt rövid előszavában még mindig szükségesnek tartja megemlíteni, hogy a szöveg kritikai kiadására a kutatások akkori állása szerint még gondolni sem lehetett.³⁶ Az azóta elvégzett szövegtörténeti és szövegkritikai kutatásokat összegezve elmondhatjuk, hogy száz év sem volt elegendő egy kritikai kiadás elkészítéséhez,³⁷ Richard Schmidt klasszikus fordítása a latin betétekkel és kétségtelen fogyatékoságaival pedig mindmáig a legjobb német fordítás maradt. A kritikai kiadás hiányában vagy attól függetlenül is, a műnek nincsen kifogástalan modern angol, francia vagy olasz fordítása. Ugyanez mondható el H. Tieken 2005-ös helyenként meg-hökkentő holland fordításáról is. Tudományossága alapján jelenleg az egyik legmegbízhatóbb munka A. Ja. Szürkin orosz fordítása.³⁸

A romlott szöveghagyomány mellett a jelentéstani nehézségek képezik a legfélelmetesebb akadályt a szöveg megértésében, és így idegen nyelvekre fordításában. A munka az úgynevezett *szútra* stílusban íródott, amire a rövid, tömör mondatok a jellemzők. A mű amellett, hogy az erotika művészetének kézikönyve, a Kr.u. 3. század körüli India tudományos és kulturális ismereteinek enciklopédiája, amelyet ráadásul a felsőbb társadalmi rétegekbe tartozó városlakók mindennapi életére, szórakozásaira vonatkozó sajtóságos szókincs gazdagít. Más korabeli források hiányában és a korra vonatkozó gyér régé-

³⁴ *Vátszajana Káma-Szútra. A szerelem tankönyve.* Ford. Baktay Ervin. Illusztrálta Würtz Ádám. A jegyzeteket összeállította Vekerdi József. Medicina, Budapest, 1971.

³⁵ Schmidt, R.: *Beiträge zur indischen Erotik. Das Liebesleben des Sanskritvolkes nach den Quellen dargestellt.* Leipzig, 1902, 13.

³⁶ *Das Kamasutram des Vatsyayana*, 1915, VI.

³⁷ A mindmáig legjobb szövegkiadás: *The Kamasutram of Sri Vatsyayana muni, with the Jayamangala Sanskrit Commentary of Sri Yasodhara.* Ed. with Hindi Commentary by Sri Devadutta Sastri. Chowkhamba (The Kashi Sanskrit Series, 29.), Varanasi, 1964.

³⁸ *Vátszajana Mallanaga: Kama-szutra.* Perevod A. Ja Szürkina, Moszkva, 1993.

szeti anyag fényében ennek a nyelvnek a megfejtése és más nyelveken történő szöveghű, tárgyhi megszólaltatása szinte reménytelen vállalkozás.

Az elmondottak illusztrálására talán a legjellemzőbb példa magának a *kāma* fogalomnak az összetettsége. A szanszkrit *kāma* szó legáltalánosabb jelentése „vágy”, nem szerelem! A modern *indoárja* nyelvekben (*hindí, gudzsarátí, maráthí* stb.) a *prém* vagy a szanszkritban is megtalálható *príti* szolgál a „szerelem” szó megjelölésére. Werbának igaza van, hogy a Kámaszútra I, 2, 37-ben szereplő *saríraszthitihétutvád áháraszadharmánó hi kámáh* mondatban, amelynek jelentése „mert a test állapotának fenntartása okából a vágyak a táplálékfelvétellel azonos természetűek”, a többes szám alanyesetben álló *kāma* szó semmi esetre sem „szerelem” jelentésű. Itt sokkal inkább arról van szó, mint erre már korábban utaltunk, hogy a *kámáról* szóló tanítási rendszer a hagyományos indiai felfogásban az *ájurvéda*, a „hosszú életről szóló tudomány” része volt.³⁹ Amikor az V, 1, 5 a *kāma* tíz állapotát (*szthána*) leírja, akkor valamiféle betegségről beszél, amelynek megvannak a pszichoszomatikus tünetei, s amely halállal is végződhet. Ha mindez nem eléggé világos, akkor Vátszjájana saját definíciója az. A kérdéses definíció (I, 2, 11) így hangzik: *srótravakcsaksurdzsihvághránánám átmaszamjukténa manaszádhisthitánám szvésu-szvésu visajésv ánuakúlatah pravrittih kāma*, Baktay fordításában: „Kāma a tulajdonukká vált dolgok élvezete a hallás, tapintás, látás, ízlés és szaglás öt érzékének segítségével, melyek azonban a szellemmel és a lélekkel válnak eggyé.” Ez a fordítás pontatlan, de Baktay mentségére szólva valamennyi modern idegen nyelvű fordítás is az. Vekerdi József a definíció fontosságának tudatában szükségesnek találta, hogy Baktay fordításához megjegyzés gyanánt utószavában a mondatot újralfordítsa. Nála ez így hangzik: „A szerelem a hallás, tapintás, látás, ízlelés és szaglás szerveinek tevékenysége, mindegyiké a maga területén; ezeket a lélek (vagy: öntudat) által irányított gondolkodás fogja össze.”⁴⁰ Mi ennél kicsit pontosabban, igaz nehezkesebben, így fordítjuk a mondatot: „A *kāma* (vágy) az énnel (vagy a lélekkel) összekapcsolt elme ellenőrzése alatt álló hallás, tapintás, látás, ízlelés és szaglás (érzék) szerveinek a megfelelő tevékenysége a saját külön hatáskörében (területén).” Baktay mentségére szólva, ezt minden modern fordító vagy félreértette, vagy a saját célnyelvének megfelelően eltorzította.

Baktay Richard Burton angol szövegét a legtöbb helyen jól megértette, és kitűnő írói vénája alkalmassá tette arra, hogy lendületes és olvasmányos magyar fordítást készítsen. Burtonhoz hasonlóan erős érzelmi töltéssel és

³⁹ Werba, Ch.: *Frauen sind den Blumen gleich*, 1999, 5.

⁴⁰ Vekerdi: *Jegyzetek*, 1970, 227.

gazdag fantáziával látott munkához, s elmondhatjuk, hogy mindez munkájának előnyére vált. Vekerdi József jegyzeteiben a szaktudós felelősségével, de mindig jóindulattal, helyenként utal arra, ha Baktay valamit betoldott az eredeti szövegbe. Ezek a betoldások azonban több okból megbocsáthatók. A szanszkrit eredeti tömör, túl szabatos, túl tudományos mondatai valósággal követelik az oldottabb visszaadást, és a helyenként homályos szövegrészek alaposan próbára teszik a fordító nyelvtudását, és az ókori indiai kultúrára vonatkozó ismereteit. Baktay, a művész, India rajongó szerelmese, ilyenkor szabadon engedi fantáziajátékát, mi filológusok pedig hosszú, az átlagolvasót nem mindig igazán érdeklő tudományos fejtegetésekbe kezdünk, vagy éppen kényszeredetten beérjük azzal, hogy újabb és újabb kérdéseket tegyünk fel, amelyekre egyelőre nincs mindig kielégítő válasz.

Baktay múlhatatlan érdeme, hogy fordításával Európában a legelső között ajándékozta meg a magyar közönséget. Itt is, máskor is Baktay szórakoztatva tanít, és sokakat India szeretetére és megismerésére csábít. Kámaszútra fordítása olyan klasszikus mű Magyarországon, mint Arbuthnot–Burton angol verziója az angol nyelvű világban. Baktay ezt a jól sikerült angol szöveget lelkiismeretesen és nagy beleéléssel fordította remek magyar prózára; klasszikus fordításának sikeres jövője biztosítva van a magyar olvasóközönség körében.